

Акунова Айнура Рысбековнанын “Азыркы кыргыз тили” курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып – билүү ишмердүүлүгүн моделдөө” деген аталыштагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча, педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине карата

РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изилдөө үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу.

Изилдөө темасына байланыштуу окумуштуулардын жараткан эмгектеринин, жүргүзгөн изилдөөлөрүнүн теориялык жана практикалык мааниси зор. Бирок теориялык, педагогикалык-психологиялык, методикалык адабияттарды окуп-үйрөнүү, кеңири талдоого алуу билим берүүнүн ар бир баскычында максаттуу түрдө бир багыттагы компетенттүүлүктү калыптандырууга жетүүдөгү инсандын өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү изилдөөнүн объектисине алына электиги баамдалган. Анын ичинен жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн кыргыз тилин өз эне тили катары окутуунун методикасы, өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн системалап жөнгө салуу, калыптандыруу жана өөрчүтүү маселеси колго алынбай, толук кандуу изилденбей келгендиги аныкталган.

Ал эми азыркы эмгек рыногу адисти даярдап жаткан билим берүү мекемелеринен жөн гана кайсы бир деңгээлдеги билими бар бүтүрүүчүнү эмес, үзгүлтүксүз жаңыланган, жакшыртылган, кеңейтилген билимди өз алдынча алып турууга жөндөмдүү, жаңыланууга, өзгөрүүлөргө ылайыкташып өз билимин, көндүм-адаттарынын деңгээлин жогорулатып, түзөтүп, жакшырта ала турган, ар тараптуу компетенцияларга ээ ийкемдүү адисти талап кылып жатат. Ошондуктан, учурда педагог-окумуштуулардын, методисттердин алдында өмүр бою үзгүлтүксүз билим алууга жөндөмдүү адисти даярдоо жана бул маселени чечүү проблемасы курч турат.

Диссертациялык иши актуалдуу темага – “Азыркы кыргыз тили” курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып – билүү ишмердүүлүгүн моделдөө проблемасына арналган. Изилдөөнүн актуалдуулугу азыркы учурдагы коомдун социалдык-экономикалык өнүгүүсү талап кылган жогорку окуу жайларында студенттерге сапаттуу кесиптик билим берүү маселесинин курч коюлушу менен, 2012-жылы Кыргызстанда окутуунун кредиттик технологиясы менен катар окутуунун дистанттык формасынын ишке кириши менен да мүнөздөлөт. Себеби, окутуунун бул жаңы технологиялары студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнө өзгөчө басым жасайт.

Изилдөө темасынын тандалышы жогорку окуу жайларында студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн зарылдыгынан келип чыккан жана төмөнкүдөй жагдайлар менен мүнөздөлөт:

Биринчиден, студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү алардын адис катары калыптанышында жана келечекте адис катары иштеп кетүүсүндө өзгөчө мааниге ээ болуусу, бул проблеманын жогорку мектепте билим берүүдөгү дайым көңүл борборунда турушун шарттайт;

Экинчиден, окутуунун жаңы технологияларынын кириши менен дисциплиналарды окутуу методикасына да өзгөртүүлөрдүн киришинин зарылдыгынан;

Үчүнчүдөн, студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жалпы теориясы, методологиясы иштелип чыкканы менен аталган дисциплинанын чегинде толук изилдөө объектисине айлана электиги;

Төртүнчүдөн, азыркы учурда окутуучу үчүн да, студент үчүн да өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырууга багытталган окуу каражаттарынын жетишсиздиги ж.б.

Изилдөөнүн жаңылык деңгээлин төмөнкүлөр менен аныкталат:

- «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүдөгү студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү алгачкы жолу илимий-изилдөөнүн объектисине алынган. Натыйжада, студенттин курсту өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн моделдери иштелип чыкты. Моделдерди ишке

ашыруунун технологиясы педагогикалык экспериментте текшерилип, натыйжалуулугу аныкталган;

- 550000 – Педагогика багытындагы 550700 - Башталгыч билим берүү адистигинде окутуунун кредиттик технологиясында жана дистанттык формасы боюнча студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштурууну камсыз кылуучу «Азыркы кыргыз тили» курсунун мазмуну, формасы, методдору, каражаттары бир системага салынып, жаңыртылган;
- «Азыркы кыргыз тили» курсу боюнча студенттин өз алдынча иштери алгачкы жолу педагогикалык-праксиологиялык мамиле аспектисинде иштелип чыккан;
- Адистик компетенцияларды калыптандырууда «Азыркы кыргыз тили» менен «Кыргыз тилинин практикалык курсу», «Кыргыз тилин окутуунун методикасы» дисциплиналарынын өз ара байланышы теориялык жана практикалык жактан негизделген; аталган курстар боюнча жаңы муундун окуу-методикалык комплекстери, мультимедиялык кошумча окуу каражаттары түзүлгөн;
- Кыргыз тилин эне тили катары окутуунун мазмундук жана методикалык жактан өзгөрүшүнө алып келе турган «Сабат ачуу жана сөз үйрөнүү», «Эне тили», «Кыргыз тили» жана «Азыркы кыргыз тили» деген дифференцирленген төрт деңгээлдеги жаңылануу багыты сунушталган.

Изилдөөнүн максаты жогорку окуу жайларынын «Башталгыч билим берүү», «Кыргыз тили жана адабияты» адистиктеринде «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүдө студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандыруунун методикалык аспектидеги моделдерин иштеп чыгуу, ишке киргизүү жана жайылтуу.

Изилдөөнүн максатына ылайык анын төмөндөгүдөй **милдеттери** аныкталган:

1. «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун илимий-методологиялык негиздерин аныктоо;

2. «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделдерин түзүү жана аларды ишке ашыруунун технологиясын сунуштоо;
3. «Азыркы кыргыз тили» курсун анын пререквизити жана постреквизити болгон дисциплиналар менен байланыштуу окутууда студенттин өз алдынча билим алуусуна басым жасалган окуу-методикалык комплекстерди иштеп чыгуу;
4. ЖОЖдо жана ага чейинки билим берүү баскычтарында эне тилин дифференцирлеп окутуунун, предмет, дисциплинанын алкагында өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүктү калыптандыруучу жана өнүктүрүүчү окутуунун кошумча каражаттарын түзүү;
5. Моделдердин практикалык ыңгайлуулугун педагогикалык экспериментте текшерүү жана иштелип чыккан критерийлердин негизинде алардын натыйжалуулугун баалоо.

Диссертациянын **биринчи бөлүмү** «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун илимий-методологиялык негиздери деп аталып, «таанып-билүү», «таанып-билүү ишмердүүлүгү», «студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү» түшүнүктөрүнө мүнөздөмө берилип, терминдердин маани-маңыздары ачылып, такталган. «Азыркы кыргыз тили» курсун өздөштүрүү менен студент эмнени таанып билет? Бул курстун болочок адистин дүйнөнүн тилдик картинасын калыптандыруудагы мааниси кандай?» деген суроолордун үстүндө “Дүйнөнүн тилдик картинасын калыптандыруудагы «Азыркы кыргыз тили» курсунун орду жана ролу” деген 2-параграфта изилдөө иштери жүргүзүлгөн. «Азыркы кыргыз тили» дисциплинасынын башаты болуп саналган кыргыз тили боюнча түзүлгөн И.Арабаевдин алгачкы окуу китептеринен баштап, жогорку окуу жайларында колдонулуп жаткан учурдагы окуулукуларга кеңири токтолгон. Андагы жетишкендиктер менен мүчүлүштүктөрдү ачып берүү максатында жүргүзүлгөн талдоолордон төмөнкүдөй жыйынтык чыгарган. 2013-2017-жылдардын мезгилине Кыргыз

Республикасын туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясына негизделип түзүлгөн Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасында көрсөтүлгөн тил билүүнү баалоонун эл аралык шкаласы боюнча кыргыз тилин эне тили катары окуган болочок адис кыргыз тилин С – эркин билүү деңгээлинде, анын ичинен С1 – кесипкөй билүү деңгээли, С2 – мыкты билүү деңгээлине чейин жетип үйрөнүүгө тийиш. Аталган программанын милдеттеринин бири катары мамлекеттик тилди - кыргыз тилин эне тили, экинчи тил жана чет тили катары окутуунун окуу-усулдук негиздерин өркүндөтүү жана стандартташтыруу маселеси баса белгиленген. Педагогика жана филология багытында окуган студенттер болочоктогу кыргыз тилин эне тили катары окутуучу адистер, андыктан аларды жогорку тил билүү стандартына жеткирүү үчүн, кыргыз тили аркылуу таанып-билүү ишмердүүлүктү натыйжалуу уюштуруу үчүн сапатуу окуу-методикалык комплекстер, кошумча окуу каражаттары заман талабына, окутуунун формасына, технологиясына ылайык иштелип чыгышы зарыл экендигин тастыктаган. (15-63-бб.).

Экинчи бөлүм «Азыркы кыргыз тили» курсунда студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделдери жана аларды ишке ашыруунун технологиясы” деп аталып, «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүдө студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделдери жана алардын категориялары иштелип чыккан. Моделдин түзүлүшүндөгү бири-бири менен байланышкан беш компоненттин студенттин өз алдынча билимин толуктай билген адис катары калыптанышындагы мааниси чоң жана булардын биринин болбошу же талапка жооп берелик деңгээлде болбой калышы студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн калыптануу, өнүгүүсүнө таасир тийгизе тургандыгы белгиленген. Моделди жетекчиликке алуу менен жумушчу жана окуу программалар (силлабустар) түзүлүп, ишке тиркеме катары берилген. (64-86-бб.).

Ошондой эле, окутуунун кредиттик технологиясы боюнча «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүнүн мазмуну жана формалары, окутуунун дистанттык формасы боюнча «Азыркы кыргыз тили» курсун окуп-үйрөнүүнүн методдору жана каражаттары, «Азыркы кыргыз тили» курсу боюнча студенттин өз алдынча иштерин уюштуруудагы праксиологиялык мамиле каралган. Окуу процессинде кыргыз тилинин ар бир бөлүмү боюнча окутуунун мазмуну, формасына ылайыкталган окутуунун методдору менен каражаттары иштелип чыгып, студенттин өз алдынча билим алуусун уюштурууда окутуучу тарабынан педагогикалык праксиологиялык мамилеге басым жасалып сунушталса, «Азыркы кыргыз тили» курсун үйрөнүүдө студенттердин өз алдынча таанып - билүү ишмердүүлүгүн жогорку деңгээлде калыптандырууга болот. Натыйжада, болочок адис эне тили жана башка тармактар боюнча үзгүлтүксүз билим алуу көндүмүнө ээ боло тургандыгы тастыкталган.

Кыскасы, изилдөөнүн экинчи бөлүмүндө «Азыркы кыргыз тили» курсунда студенттин өз алдынча таанып - билүү ишмердүүлүгүн уюштуруунун моделдери түзүлүп, аларды ишке ашыруунун технологиясы сунушталган (64-175-66.).

Үчүнчү бөлүм “Студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандырууда «Азыркы кыргыз тили» курсунун башка дисциплиналар, башка билим берүү баскычтары менен болгон карым-катышы” деп аталып, «Азыркы кыргыз тили» курсунун “Кыргыз тилинин практикалык курсу» менен болгон байланышы, «Азыркы кыргыз тили» курсунун «Кыргыз тилин окутуунун методикасы» дисциплинасы менен болгон байланышы, жогорку окуу жайга чейинки билим берүү баскычтарында кыргыз тилин үйрөтүүдө болочок студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн калыптандыруунун маанилүүлүгү изилденген. (176-249-66.).

Изилдөө темасына ылайык билим берүү баскычтарындагы эне тили боюнча окутуу каражаттарын өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштурууну канчалык деңгээлде ишке ашыра алат деген максатта талдоого алган жана башталгыч жана орто мектептердин «Кыргыз тили» окуу китептеринде

берилген суроолор жана тапшырмалардын дээрлик басымдуу бөлүгү билимди өздөштүрүүнүн репродуктивдүү деңгээлинде экендиги аныкталган. Мугалимдер көпчүлүк учурда билүү, түшүнүү деңгээлдеги тапшырмаларды аткартышат да, колдонуу, талдоо, баалоо, чыгармачылык деңгээлдеги тапшырмаларды сейрек колдонушарын изилдөөлөр көрсөткөндүгү белгиленген. «Азыркы кыргыз тили» курсунун башка дисциплиналар, ЖОЖго чейинки билим берүү баскычтарында кыргыз тилин эне тили катары окутуу предмети менен байланышта уюштурулушунун натыйжалуу жолдору аныкталып, окуу-методикалык комплекстердин, окутуунун кошумча каражаттарынын үлгүлөрү, «Өз алдынча иштеймин» сабактарынын болжолдуу иштелмеси сунушталган. (227-234-б.).

Төртүнчү бөлүм «Моделдин натыйжалуулугун педагогикалык экспериментте текшерүү жана баалоо» деп аталып, педагогикалык экспериментти уюштуруу жана жүргүзүү, педагогикалык эксперименттен алынган көрсөткүчтөр менен натыйжаларды талдоого алынган. Аталган бөлүмдө сунушталган моделдин натыйжалуулугун практикада сыноо үчүн жүргүзүлгөн педагогикалык эксперименттин жүрүшү жана андан алынган көрсөткүчтөрү талдоого алынган. Жыйынтыктарын чыгаруу процесси кандай жүргөндүгү тууралуу айтылган. Алгач изилдөө темасына ылайык аныктоочу эксперимент жүргүзүлүп, изилденип жаткан маселе тууралуу жалпы маалымат топтолгон, негизги маселелер белгиленен. Студенттердин өз алдынча иштөөсү үчүн сунушталган тапшырмалар системасы аркылуу таанып - билүү ишмердүүлүгүн билим берүүнүн жогорку баскычында андан ары өнүктүрүүгө тийгизген таасири талдоого алынган, үч деңгээлде иштеле турган өз алдынча иштөө үчүн тапшырмалар сунуш кылынган. (251-268-бб.).

Мындан тышкары, окутуунун дистанттык жана кредиттик технологиясынын мындан мурунку колдонулган окутуунун модулдук-рейтингдик жана сырттан окуу формасына караганда студенттин өз алдынча таанып - билүү ишмердүүлүгүн уюштурууда компьютердик технологиялардын мааниси, маалымат булактарын интернет дүйнөсүнөн пайдалана билүү

жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү зарылдыгы – турмуш чындыгы экендиги белгиленген. Жүргүзүлгөн педагогикалык эксперименттердин жыйынтыгы көрсөткөндөй, «Азыркы кыргыз тили курсун» окутууда студенттин өз алдынча таанып - билүү ишмердүүлүгүн системалуу, туура жана максаттуу уюштуруу менен, тиешелүү дидактикалык шарттардын, анын ичинде окуу каражаттары менен камсыз кылуу аркылуу студенттердин билим сапатын көтөрүп, адистик компетенцияларын калыптандырууга боло тургандыгы далилденген. Педагогикалык эксперименттин көрсөткүчтөрүнүн диаграммалары түзүлүп ишке киргизилген.

Натыйжада, жогорку окуу жайлардын Башталгыч билим берүү, Кыргыз тили жана адабияты профилинде окуган бакалаврларды даярдоодо негизги дисциплиналардын бири болуп эсептелген «Азыркы кыргыз тили» курсун студенттин өз алдынча таанып - билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө басым жасап уюштурууда илимий-изилдөөнүн жыйынтыгы катары түзүлгөн окуу-методикалык комплекстер, өз алдынчалыктын ар кыл аспектисине ылайыкталып түзүлгөн тапшырмалар системасы менен системалуу иш алып баруу аркылуу билим сапаты 52,9дан 77,4%ке чейин көтөрүлгөн (өсүш 24,5%ти түзгөн) жана курстан курска жогорулаган сайын өз алдынча таанып - билүү ишмердүүлүгү орточо 37,9дан 72,9%га жогорулаган (өсүш 35%ти түзгөн) деген жыйынтык чыккандыгы далилденген. (268-270-бб.).

Ошентип, иштин төртүнчү бөлүмүнүндө сунушталган моделдердин практикалык ыңгайлуулугун педагогикалык экспериментте текшерилип, иштелип чыккан критерийлердин негизинде натыйжалуулугу далилденген.

Диссертацияда сунуш кылынган илимий концепциялар кыргыз тилин окутуу иштерин жаңыча уюштурууга жана баалоого жардам берет. Жаңы илимий идеяларды негиздөө жана аларды колдонуу боюнча сунуштар арбын.

Берилген жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын изилдениш даражасы жогору. Сунуш кылынган жоболор, жыйынтык-сунуштар илимий-теориялык эмгектерге, практикалык тажрыйбаларга, эксперименттик

иштердин натыйжаларына таянуу менен жеткиликтүү жана ынандуу чыгарылган.

Акунова Айнура Рысбековнанын диссертациялык изилдөөсү жана анын натыйжалары, илимий жаңылыгы жана практикалык мааниси боюнча кыргыз тилин окутуунун методикасы илимине кошулган олуттуу жана салмактуу эмгек болуп эсептелет.

Изилдөөнүн жыйынтыктары жаңы жана маанилүү. Алар кыргыз тилин окутуунунун теориясы менен практикасын өркүндөтүүгө өз салымын кошот. Изилдөөдө изднүүчү ар түрдүү методдорду колдонуу аркылуу, өзүнүн илимий идеяларын бекемдеген жана алар так методологиялык негиздерге ээ. “Азыркы кыргыз тили” курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып – билүү ишмердүүлүгүн моделдөө аркылуу, инсанга багыттап билим берүү философиясы эмгекте жетектөөчү касиетке ээ. Ошентип, диссертацияда “Азыркы кыргыз тили” курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып – билүү ишмердүүлүгүн моделдөөнүн мыйзам-ченемдүүлүктөрү такталган жана системасы түзүлгөн.

Иштин аягында жалпы жыйынтыктар жана сунуштар айтылып, пайдаланылган адабияттардын тизмеси жана тиркеме сунуш этилген.

Диссертациянын авторефератында изилдөөнүн мазмуну, негизинен, чагылдырылган, андан эмгектин логикасын андап билүүгө болот. Иштин теориялык ойлору практикада сынактан өткөрүлгөн.

Жарыяланган эмгектердин саны – 71 жана алар теманын негизинде жазылган, ЖАК талап кылган басылмаларда жарыяланган.

Диссертациялык изилдөөдө “Азыркы кыргыз тили” курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып – билүү ишмердүүлүгүн моделдөөнүн теориялык жана практикалык орчундуу маселелери ийгиликтүү аныкталышы менен бирге, иштин жалпы сапатына анча таасир эте албаган айрым кемчиликтер да кездешет. Алар:

1. Окуу куралына берилүүчү аппараттар кирип кеткен. Мисалы, Календардык темалардын планы, сунушталган адабияттар, лекциянын, практикалык сабактардын аттары ж.б.у.с. (97-98-бб.).

2. “Азыркы кыргыз тили” курсу боюнча сабактардын үлгүлөрү жөнөкөйлөштүрүлүп калган. Жогорку окуу жайлардын студенттерине ылайык иштелүүсү кажет. (11-119-бб.).

Ырас, жогоруда айтылган ойлор иштин илимий мазмунуна терс таасирин тийгизбейт, диссертация кыргыз тилин окутуу багытында кыргыз педагогика илиминде ыраатуу жана учур талабына ылайык иштелип чыккан олуттуу эмгек.

Жыйынтыктап айтканда, Акунова Айнура Рысбековнанын “Азыркы кыргыз тили” курсун үйрөнүү процессиндеги студенттин өз алдынча таанып – билүү ишмердүүлүгүн моделдөө” аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча диссертациялык иши жана анын авторефераты Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялоо комиссиясынын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруу тартиби жөнүндөгү жобосунун» 10. пунктунун талаптарына ылайык иштелип чыккан эмгек болуп саналат.

Изилдөөнүн автору Акунова Айнура Рысбековна аталган адистик боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

**Расмий оппонент,
К.И.Скрябин атындагы КУАУнун Мамлекеттик тил
жана тарбия иштери боюнча проректору,
педагогика илимдеринин доктору, профессор**

Батаканова С.Т.

С.Т. Батаканова
Кол тапсагы
Тасбылсайың заверяю
Нач. отдела кадров
"10" 05 2017 г.